

УДК 37.04

DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-4-83-94

Голуб Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови,
літератури, культурології та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
nataliya19730902@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1161-2796

Даниленко А. В.

соціальний педагог КНП «Прилуцький обласний будинок дитини «Надія»
alinadan2025@ukr.net
orcid.org/0009-0002-9542-9709

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ
МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5–6-Х КЛАСАХ**

У статті розкрито сучасні підходи до формування комунікативних умінь в учнів 5–6-х класів із порушенням мовлення на уроках української мови, зокрема акцентовано на основних технологіях, що сприяють розвитку їхньої пізнавальної активності. У науковій розвідці схарактеризовано поняття «комунікативна компетентність» у працях лінгводидактів, подано його різні дефініції, розкрито складові, зокрема виділено когнітивний (пізнавальний), ціннісно-смысловий, особистісний та поведінковий компоненти. Окремо подано визначення «комунікативні вміння» та розкрито їх класифікацію в дослідженнях методистів.

Автори проаналізували традиції та новації у виробленні комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення й визначили найбільш ефективні з них, зокрема інноваційно-логопедичні технології, які слугують новітнім підходом до організації освітнього процесу.

У статті також подано класифікацію логопедичних технологій (зокрема диференційовано на інформаційно-комунікаційні, дистанційні, інноваційні психокорекційні, здоров'язберезувальні, педагогічні технології з використанням нетрадиційних прийомів тощо), розкрито проблеми їх застосування в корекційній роботі. У науковому дослідженні схарактеризовано модель формування комунікативних умінь в учнів 5–6-х класів із порушенням мовлення, розкрито її компоненти, зокрема змістовий та процесуальний, у межах якого виділено корекційний та методичний. Серед інноваційних методів, які спрямовують на формування та корекцію комунікативних умінь, – метод діалогізації, проєктний, ситуативний тощо. Розроблено методичні рекомендації щодо організації корекційної роботи над виробленням комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення. Вона має бути спрямована на розвиток у школярів умінь користуватися різними стилями, типами й жанрами мовлення в комунікативній діяльності, побудову зв'язних висловлень, а також на створення ситуації успіху для дитини з порушенням мовлення.

***Ключові слова:** комунікативна компетентність, комунікативні вміння, діти з порушенням мовлення, логопедичні технології, корекційна робота, сміхотерапія, казкотерапія.*

Постановка проблеми. У чинному Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції Нової української школи (далі НУШ) зроблено акцент на формуванні ключових та предметних компетентностей [6]. Серед них вагоме місце відводиться комунікативній, яку науковці визначають як систему, що об'єднує «знання, уміння,

навички, психічні, моральні й поведінкові характеристики людини», які сприяють успішному спілкуванню, забезпечують комфортні умови для комунікантів, формують співрозмовника [2, с. 221]. В умовах реалізації компетентнісного підходу в сучасній школі постає питання про формування особистості, яка здатна до розв'язання комунікативних проблем, міжособистісної взаємодії, захисту особистих інтересів. Тому формування комунікативної компетентності в учнів базової школи є актуальною проблемою сьогодення. Визнання українською спільнотою пріоритету загальнолюдських цінностей, гуманізація освіти потребують нового ставлення до дітей з особливими потребами, а також розв'язання питань щодо їхньої мовленнєвої соціалізації, адаптації та інтеграції [10; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вироблення комунікативної компетентності була в полі зору багатьох педагогів, психологів та лінгводидактів (І. Беха, Н. Голуб, Л. Мамчур, Г. Шелехової, А. Ярмолюк, В. Новосьолової та ін.). Так, лінгводидакт Л. Мамчур досліджувала питання щодо вироблення комунікативних умінь учнів загальноосвітньої школи з опорою на принципи наступності та перспективності. Сучасні ж методисти (М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Пентиліук, О. Кучерук та ін.) виявляють інтерес до різних аспектів формування комунікативної компетентності. У працях мовознавців (А. Зеленька, М. Кочергана, М. Плющ, Л. Мацько та ін.) визначено лінгвістичні положення, що слугують підґрунтям для розв'язання проблеми вироблення комунікативних умінь в процесі засвоєння української мови.

Актуальні проблеми розвитку мовленнєво-комунікативних умінь у дітей з особливими потребами розглядали В. Бондар, О. Гаврилов, А. Колупаєва, С. Миронова, М. Шеремет, І. Малишевська та ін. Так, серед праць – дослідження особливостей розвитку психічних та когнітивних процесів у дітей із порушенням мовлення, розвиток їхньої емоційно-вольової сфери (О. Бєлова); діагностика та корекція мовленнєвої діяльності (О. Боряк); формування мовленнєвої компетентності дітей із вадами мовлення (О. Гришина, Є. Дубініна) тощо. Ця проблема набуває поширення ще й тому, що в умовах сучасного розвитку технічного прогресу, воєнного стану, який особливо впливає на психіку дітей, кількість осіб, які потребують корекції в процесі навчання, постійно зростає.

Мета статті полягає в розкритті сучасних підходів до вироблення комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення на уроках української мови в 5–6-х класах базової школи, а також дослідженні основних технологій, що підтримують пізнавальну активність у дітей із мовленнєвими вадами.

Виклад основного матеріалу. Концепція Нової української школи акцентує на тому, що на момент закінчення закладу загальної середньої освіти учень має оволодіти десятьма компетентностями, як-от: «спілкування державною мовою, іноземними мовами, математична, основні компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися протягом життя, підприємливість та ініціативність, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя» [6]. Усі вони формують уміння «читати й розуміти прочитане, висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, критично мислити, обґрунтовувати власну позицію, виявляти ініціативу та розв'язувати проблемні ситуації, створювати продукт мовлення, застосувати емоційний інтелект, працювати в команді» тощо [6]. Саме ці вміння засвідчують оволодіння комунікативною компетентністю.

Сучасні лінгводидакти (Н. Голуб, І. Хом'як, К. Климова, М. Пентиліук та ін.) відводять значне місце в системі компетентностей НУШ комунікативній, яку методист Н. Голуб характеризує як цілісну систему, що об'єднує «знання, вміння, навички,

психічні, моральні й поведінкові характеристики людини, які в сукупності забезпечують успішне спілкування, емоційно комфортне середовище для учасників спілкування» [2, с. 221].

Методисти Н. Голуб, Л. Мамчур, В. Нищета, М. Пентиліук та ін. визначають комунікативну компетентність як «практичний досвід використання мови й мовлення (знань, умінь, навичок) у різних життєвих ситуаціях; індивідуальний досвід реалізації мовних і мовленнєвих знань, умінь та навичок із мови й мовлення в процесі комунікації з метою досягнення бажаних результатів; досвід ефективної мовної та мовленнєвої діяльності в процесі пізнання й комунікації» [3, с. 107].

Так, комунікативна компетентність уключає оволодіння мовною, мовленнєвою, соціокультурною та діяльнісною компетенціями, що реалізуються в змісті чинних програм [10; 13, с. 39]. Н. Голуб визначає такі складові комунікативної компетентності, як-от: когнітивна (пізнавальна), ціннісно-сміслова, особистісна та поведінкова [2, с. 221]. До когнітивного компонента вона відносить мислення та мисленнєві процеси, опанування знаннями про мову в шкільному курсі української мови, оскільки діти сприймають мову і як систему знань, і як засіб самовираження та засвоєння світу. Когнітивний підхід, зазначає Н. Голуб, сприяє стимулюванню інтересу до навчання, перетворює процес засвоєння мови на її відкриття, змінює пасивне оволодіння теорією мови, перетворюючи «корисне у жваве, цікаве в корисне дослідження» [2, с. 221]. Ціннісно-смісловий компонент комунікативної компетентності реалізує потрібно-мотиваційну сферу особистості, зокрема її задатки, здібності, інтереси; особистісний – орієнтує на формування мовної особистості, здатної поважати інших, бути впевненою у власних силах, справедливою, чесною, доброзичливою, високо-моральною тощо. Мисленнєві механізми в процесі навчання сприяють активізації емоційних та мотиваційних якостей. Емоційний компонент сприяє позитивному налаштуванню на процес комунікації, виробленню вмінь прогнозувати дії мовця наперед, його емоційний стан [2]. Отже, у нашій статті будемо розглядати комунікативну компетентність як здатність до оволодіння комунікативними вміннями, що ґрунтуються на когнітивному, ціннісно-смісловому та емоційному компонентах.

Так, у методиці навчання української мови немає єдиних підходів до дефініції поняття «комунікативні вміння». На увагу заслуговують дослідження Л. Скуратівського, Г. Шелехової, М. Пентиліук, Н. Голуб, К. Соснової, Л. Овсієнко та ін.

У працях науковців Л. Скуратівського та Г. Шелехової визначено такі комунікативні вміння, як-от: *слухати текст, розуміти його головну думку, з'ясувати логіку викладу, запам'ятовувати конкретні факти, послідовність їх викладу, усвідомлювати взаємозв'язки між мікротемами, оцінювати індивідуальний авторський стиль, створювати текст у формі самостійного повідомлення, відтворювати почуте в переказі з урахуванням його виду, стилю та типу мовлення, а також удосконалювати переказ відповідно до комунікативної мети* тощо [4, с. 15–16].

Заслуговує на увагу визначення системи комунікативних умінь, пропонуване М. Пентиліук, що включає такі, як-от: визначати тему висловлювання та дотримуватися її; продукувати власне висловлювання відповідно до основної думки та з урахуванням особи адресата; використовувати вагомні факти для розкриття основної думки; логічно та послідовно будувати висловлення; установлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами; обирати тип і стиль мовлення з урахуванням комунікативної мети; доцільно використовувати мовні засоби з урахуванням типу, стилю та жанру висловлення тощо [5; 9].

К. Соснова визначає зміст поняття «комунікативні вміння» як «структурний елемент комунікативної активності», де активність є видом діяльності «зі встановлення зв'язків з іншою людиною як об'єктом спілкування»; «здатність диференційовано

використовувати для різних комунікативних цілей мовленнєві навички». На думку науковця, оволодіння комунікативними вміннями переводить процес спілкування зі стихійного в керований [12, с. 4].

Л. Галаєвська та Л. Овсієнко до системи мовленнєво-комунікативних умінь відносять здатність правильно добирати інформацію та факти, які можна застосувати в майбутньому висловленні, використання різноманітних мовних засобів, уміння редагувати текст, усуваючи в ньому огріхи, та розширювати його шляхом творчих завдань тощо [11, с. 83].

Н. Голуб пояснює цей термін як здатність працювати з інформацією, виступати перед аудиторією, вступати в контакт та налагоджувати зв'язки тощо [3, с. 107]. У структурі комунікативних умінь лінгводидакт виділяє такі: *легко встановлювати контакт та налагоджувати комунікацію; дискутувати, вести діалог; виступати перед аудиторією; аналізувати тексти різноманітного стилізового та тематичного спрямування; продукувати власні висловлення тощо* [3, с. 108].

Таким чином, науковці розглядають комунікативну компетентність як здатність до оволодіння комунікативними вміннями, що ґрунтуються на когнітивному, ціннісно-смысловому та емоційному компонентах. А саме поняття «комунікативні вміння» – як активність, спрямовану на спілкування з іншими людьми, мовленнєву соціалізацію особистості, розвиток умінь диференційовано використовувати мовленнєві навички для різних комунікативних цілей, що є важливим у навчанні учнів із мовленнєвими порушеннями.

Ми проаналізували традиції та новації у виробленні комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення й дійшли висновку, що логопедія застосовує найбільш ефективні традиційні методи та прийоми суміжних наук, зокрема педагогіки, психології, медицини, нейролінгвістики, лінгводидактики, адаптуючи їх до власних потреб, що сприяє оптимізації роботи вчителя-логопеда в роботі з дітьми з порушенням мовленнєвого розвитку. На думку В. Галущенко, упровадження інноваційно-логопедичних технологій є новітнім підходом до організації освітнього процесу. Науковець вважає, що основною метою впровадження особистісно орієнтованого підходу є поєднання інновацій із традиційними засобами розвитку мовлення школярів [1].

Так, проблема застосування в корекційній роботі сучасних логопедичних технологій була в полі зору багатьох учених. Н. Борзінець, Т. Шаховська надають вагомого значення використанню інноваційних педагогічних технологій як «інтегрованого позначення різних способів освітньої взаємодії педагога й учнів», «послідовної, взаємопов'язаної системи дій педагога, спрямованих на вирішення педагогічних завдань, або планомірного послідовного втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу» [1, с. 66]. Над упровадженням інноваційних методів, прийомів та форм роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями працювали М. Поваляєва, М. Чистякова, Е. Пожиленко, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Т. Грабенко та ін.

Так, В. Галущенко подає таку класифікацію основних логопедичних технологій, як-от:

- інформаційно-комунікаційні – методи взаємодії з інформацією;
- дистанційні освітні технології (у роботі з батьками);
- інноваційні психокорекційні технології: арт-терапія, казкотерапія, психосоматична гімнастика тощо;
- педагогічні технології з використанням нетрадиційних для дефектології прийомів: ароматерапії, хроматерапії, бібліотерапії тощо;
- здоров'язберезувальні технології: кріотерапія, дихальні гімнастики тощо;
- змішані технології – традиційні логопедичні технології з використанням інновацій [1].

Так, до інновацій В. Галущенко відносить *сміхотерапію* як лікування позитивними емоціями, «засіб очищення нервової системи, психіки та розуму» [1, с. 67]. Наприклад, у дітей із дизартрією відсутні емоції, притаманна інертність, млявість, зниження тону м'язів обличчя тощо. Сміхотерапія при цьому стимулює центр емоцій. Також науковець відзначає роль *казкотерапії* як одного зі шляхів розвитку уяви та креативних здібностей. Визначаючи казкотерапію як інтегровану діяльність, у якій дії уявної ситуації пов'язані з реальним спілкуванням, В. Галущенко вбачає в ній спрямованість на розвиток активності, самостійності, регулювання емоційних станів тощо [1].

Так, науковець виділяє такі прийоми застосування казкотерапії в процесі корекційно-логопедичної роботи:

- створення ситуації заохочення, позитивного настрою школяра, комунікації;
- формування початкових навичок (артикуляційної моторики, розвитку дихання, голосу, дрібної моторики, номінативного словника тощо);
- розвиток лексико-граматичної та інтонаційно-виразної сторони мовлення тощо [1, с. 69].

Ще одним прийомом застосування інноваційних технологій є *вокалотерапія* – лікування голосом. Так, В. Медушевська в застосуванні вокалотерапії виділяє принцип полімодальності, пояснюючи його тим, що «інтонація і рух надані людині в якості вихідних способів спілкування, що обумовлює єдність образних мов культури». Значення застосування вокалотерапії науковці вбачають у таких чинниках: стимулюванні слухового сприйняття (шляхом активізації функцій правої та лівої півкулі головного мозку); збагаченні лексичного запасу; розвитку просодичної сторони мовлення; формуванні навичок словотворення; нормалізації нейродинамічних процесів кори головного мозку, біоритму тощо [1, с. 69].

Аналіз теоретичних засад вироблення комунікативних умінь в учнів базової школи, лінгводидактичних підходів до навчання дітей із порушенням мовлення, зокрема методики логопедичної роботи, чинних навчальних програм з української мови для 5–9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення та досвіду роботи вчителів-логопедів допомогли осмислити глибину досліджуваної проблеми.

Також ми проаналізували програму з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 5–10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із тяжкими порушеннями мовлення, у якій відображено роботу над подоланням порушень мовленнєвої системи в учнів в умовах шкільного навчання [13]. Згідно з Типовим навчальним планом, метою корекційно-розвиткових занять для дітей із ТПМ є створення умов для вироблення навичок вільної комунікації, спрямоване на включення цих дітей до соціуму [10]. На корекційно-розвиткових заняттях здійснюється не лише діагностика порушень мовленнєвого розвитку, їх усунення та профілактика вторинних порушень, зокрема дисграфії, дизорфографії та дислексії, але й формування вмінь учнів здійснювати комунікацію в різних сферах з урахуванням мотивації, мети та соціальних норм поведінки. Також на цих заняттях проводиться робота над збагаченням словникового запасу шляхом засвоєння лексичних засобів, а також вироблення вмінь застосовувати їх у різних комунікативних ситуаціях; здійснюється корекція граматичної мовної системи шляхом вироблення вмінь застосовувати морфологічні одиниці в структурі речення; зв'язного (діалогічного, монологічного) мовлення шляхом формування вмінь граматично правильно та логічно висловлювати власні думки з метою комунікації, сприймання та відтворення почутого та прочитаного тексту з використанням наочності [10; 13].

Так, у розділі «Корекція зв'язного мовлення» представлено програму роботи над різними видами мовленнєвої діяльності, зокрема говорінням та письмом. Метою цієї програми є вироблення в учнів навичок мовленнєвої комунікації шляхом роботи над розвитком монологічного й діалогічного мовлення (під час складання діалогів відповідно до пропонованої ситуації спілкування, складання творів, відгуків, виступів під час дискусії, доповідей, рефератів, виступів, анотацій тощо) [13, с. 32].

Так, із метою формування комунікативних навичок програма передбачає:

у процесі аудіювання: створювати первинне уявлення про зміст тексту, прогнозувати загальний характер його на основі формулювання теми, основної думки; визначати адресат і мету комунікації, причинно-наслідкові зв'язки, зображувально-виражальні особливості тексту;

під час читання: формувати вміння ставити запитання до прочитаного, відповідати на них; оцінювати текст із погляду новизни, змісту, виразності мовного оформлення, задуму тощо (із допомогою вчителя); розвивати здатність сприймати та розрізняти під час читання емоційно-оцінну інформацію, виражену в тексті;

у процесі говоріння та письма: розвивати вміння творчо переказувати текст в усній і письмовій формі з урахуванням комунікативного завдання, дотриманням композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму (із урахуванням мовленнєвих особливостей); навички діалогічного мовлення шляхом постановки запитань до співбесідника, дотримання основної теми, заданої в діалозі, використання зразків, наочності; збагачувати словниковий запас учнів шляхом комунікації (складання та розігрування діалогів відповідно до пропонованої ситуації спілкування (на основі особистих вражень, спостережень, обміну думками, життєвого досвіду учнів, етикетного характеру), за зразком, поданим початком, опорними словами, малюнком тощо) [13, с. 37].

Як бачимо, програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 5–10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із тяжкими порушеннями мовлення спрямовує педагогів на формування комунікативної компетентності шляхом застосування інноваційних технологій [13]. Результати проведеного анкетування теж засвідчують інтерес до впровадження роботи над розвитком комунікативних умінь. Усі вчителі намагаються здійснювати її на уроках із розвитку мовлення, де є широкі можливості для реалізації соціокультурної змістової лінії та формування морально-етичних цінностей. Проте ця робота має труднощі, оскільки діти з порушенням мовлення не завжди активно долучаються до діяльності класу, нерідко пасивні, іноді відчувається їхній емоційний спалах, нерозбірливе мовлення, часто вони мовчазні тощо.

Так, ураховуючи теоретичні підходи до осмислення проблеми, результати опитування вчителів української мови, ми розробили власну модель роботи над розвитком комунікативних умінь в учнів 5–6-х класів із порушенням мовлення. Вона передбачає урахування сучасних підходів до навчання української мови (компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, соціокультурного), програми з корекційно-розвиткової роботи для 5–10 класів спеціальних ЗЗСО для осіб із тяжкими порушеннями мовлення, загальнодидактичних та власне методичних принципів навчання, системи уроків, використання традиційних та інноваційних методів і прийомів вироблення комунікативних умінь і навичок, а також засобів, що допомагають здійснювати їх корекцію. Основні компоненти системи роботи представлені на схемі 1.1:



Схема 1.1. Модель формування комунікативних умінь в учнів 5–6-х класів із порушенням мовлення

Так, до *змістового компонента* моделі відносимо роботу над засвоєнням понять про мову й мовлення, які учні повинні усвідомити в процесі уроків розвитку мовлення. У структурі *процесуального компонента* виділяємо кілька складових, зокрема *корекційну та методичну*. Так, в організації та проведенні уроків із дітьми з порушенням мовлення важливі такі прийоми, як створення ситуації успіху, мотивація до роботи над текстом, створення позитивних умов для співпраці, активізація когнітивної діяльності, підтримка комунікативної діяльності школярів, тому це й передбачає *корекційний компонент*. *Методичний складник* містить у собі уроки розвитку мовлення, а також систему аспектних уроків, де також реалізується робота над розвитком комунікативних умінь; традиційні та сучасні методи й прийоми, цікаві форми роботи, доцільні засоби навчання, спрямовані на вироблення комунікативних умінь.

Робота над виробленням комунікативних умінь і навичок, на наш погляд, буде успішною, якщо вчитель ураховуватиме в організації уроків застосування *загальнодидактичних принципів навчання*, зокрема наступності й перспективності у використанні методів і прийомів, систематичності й послідовності впровадження даної роботи, зв'язку теорії з практикою у формуванні компетентностей, доступності в оволодінні мовним та мовленнєвим матеріалом тощо. Крім загальнодидактичних, варто враховувати й лінгводидактичні принципи навчання (за О. Кучерук), як-от: опору на

пізнавально-комунікативний досвід школярів, діалогічності, ситуативної спрямованості у виробленні комунікативних умінь, співпрацю, етикетність, міжпредметні зв'язки тощо [7; 8].

Серед основних видів роботи над розвитком та корекцією комунікативних умінь учнів із порушенням мовлення пропонуємо застосовувати такі, як-от: *робота над аудіюванням і читанням тексту зі словами в переносному значенні; складання й розігрування діалогів відповідно до запропонованої комунікативної ситуації, діалогу-розпитування про значення різних видів спорту (правила користування шкільною бібліотекою, мобільним телефоном тощо), діалогу етикетного характеру з використанням синонімічних етикетних формул привітання, прохання, подяки (у музеї, бібліотеці, магазині, спортзалі тощо); докладні перекази розповідних текстів з елементами опису (тварини, предмета), твору-роздуму, творів-описів тварин, предметів, складання інформації до шкільного веб-сайту, листів до рідної людини тощо (5 клас) (що визначені чинними програмами з української мови) [10].*

Для 6-го класу такими видами роботи можуть слугувати *аудіювання, читання та обговорення текстів монологічного та діалогічного характеру в різних стилях, типах і жанрах мовлення, складання й розігрування діалогів етикетного характеру відповідно до комунікативної ситуації із життєвого досвіду, а також тих, що передбачають уникнення небажаного спілкування; докладні перекази текстів, легенд, казок, редагування висловлень, створення текстів різних типів мовлення, написання оповідань про віртуальну мандрівку тощо [10].*

Серед традиційних методів навчання української мови пропонуємо застосовувати розповідь про мову й мовлення, пояснення термінів, розповідь соціокультурного спрямування, роботу з підручником на закріплення, організацію спостережень над мовою, виконання системи вправ тощо. Серед інноваційних методів, які спрямовують на формування та корекцію комунікативних умінь, пропонуємо застосовувати такі, як-от:

– *діалогізації* – постановку запитань, висловлення аргументів, аналіз мовленнєво-комунікативних ситуацій тощо. Його результат полягає в залученні учнів із порушенням мовлення до діалогу, вироблення в них умінь висловлювати власну думку, приймати певне рішення, знаходити аргументи для переконання співрозмовників тощо [2];

– *проектний метод*, спрямований на розвиток дослідницьких умінь, навичок критичного мислення, умінь працювати в команді, приймати спільні рішення тощо (зокрема підготовка інформації до шкільного сайту на основі написання заміток тощо);

– *ситуативний метод* – створення комунікативної ситуації її аналіз та моделювання. Для організації цього методу потрібно, на думку Н. Голуб, створити ситуацію, що містить проблему, яка зрозуміла школярам, запропонувати варіанти її вирішення [2].

Так, методика роботи над мовленнєво-комунікативною ситуацією може бути такою:

1. Ознайомлення із мовленнєво-комунікативною ситуацією (шляхом розповіді вчителя, аудіювання або читання тексту школярами).
2. Аналіз ситуації (визначення проблеми, дійових осіб).
3. Осмислення причин її створення.
4. Аналіз мовних засобів, які будуть використовувати учасники для висловлення думки про ситуацію спілкування.
5. З'ясування стилю, комунікативної мети.
6. Оцінка ситуації учнями.
7. Розробка рекомендацій для учасників комунікації (щодо мовленнєвої поведінки, використання мовних засобів тощо) [2].

У контексті роботи над мовленнєво-комунікативною ситуацією варто використовувати *ситуативно-рольові або комунікативно-ситуативні вправи*, що сприяють мовленнєвій соціалізації учнів (складання та розігрування діалогів, розв'язання

проблемної ситуації тощо). Реалізація даних методів на уроках української мови буде успішною, якщо залучати школярів до інтерактивної взаємодії шляхом роботи в парах, малих групах тощо.

Доходимо висновку, що робота над виробленням комунікативних умінь має здійснюватися систематично, послідовно, із залученням усіх учнів класу та шляхом уважного ставлення до дітей із порушенням мовлення. Тому в її організації варто дотримуватися рекомендацій, спираючись на психолого-педагогічні та лінгводидактичні підходи, власні спостереження та досвід учителів-філологів, як-от:

1. Намагатися уважно ставитися до дитини, якій складно формулювати власну думку, не прискорювати розмову, щоб не спричинити «замикання дитини в собі».

2. Виділяти більше часу на спілкування з дитиною з порушенням мовлення, не перебивати її, не квапити й не усувати мовленнєві огріхи на кожному кроці, терпляче вислуховувати її.

3. Підтримувати візуальний контакт із учнем, урахувати те, що дитина розуміє Вас.

4. Послідовно формувати вміння висловлювати думку: від коротких запитань, які передбачають недовгі відповіді або рухи голови («так» – «ні»), до вироблення вмінь конструювати повну відповідь на запитання.

5. Не вдавати розуміння, якщо дитина не може пояснити свою думку. У цьому випадку варто перепитувати те, чого не зрозумів педагог, щоб дитина вимовила слово повільніше, шляхом артикуляції звуків тощо.

6. Під час труднощів у комунікації запропонувати дитині використовувати невербальні засоби спілкування (*друковане слово, малюнок, показ зображення, рухи тощо*).

7. Підтримувати контакт із батьками дитини з метою спільного підходу до її розвитку.

8. Починаючи з 5-го класу, добирати невеликі за обсягом, цікаві, захопливі, змістовні твори з української літератури, зокрема казки, легенди, застосовуючи технологію *казкотерапії*. Дані тексти як зразки різних стилів, типів і жанрів мовлення варто пов'язувати з опрацюванням соціокультурних тем та виробленням морально-етичних цінностей.

9. Упроваджувати рецептивні та продуктивні види мовленнєвої діяльності. Навчити учнів сприймати аудіотексти та обговорювати тему й основну думку, поведінку персонажів, структуру тексту. Серед комунікативних умінь, які варто виробити в учнів на цьому етапі, такі, як-от: виділяти окремі елементи (словосполучення, фрази) в мовленні, розмежовувати головне й другорядне у висловленні, оцінювати факти, події, героїв, їхні вчинки, мовленнєву поведінку тощо.

10. Залучати школярів до створення діалогів: пропонувати їм мовний матеріал, який слугуватиме засобом розвитку комунікативних умінь (запис і розгляд ключових слів, доповнення тексту початком та продовженням, серією малюнків та коміксів тощо).

11. Використовувати вправи, спрямовані на формування діалогічних умінь: *підготовчі* (на розрізнення монологів і діалогів, усвідомлення їх структури, вироблення навичок мовленнєвого етикету); *практичні* (відновлення та доповнення діалогів, конструювання за поданим початком чи кінцем, ситуацією тощо); *спрямовані на поглиблення знань із різних розділів мови* (на поширення тексту діалогом, імпровізація тексту, вправи та завдання міжпредметного характеру, розігрування діалогів-дискусій із дотриманням норм мовленнєвого етикету тощо).

12. Упроваджувати роботу в парах і групах, у яких дитина з вадами мовлення буде відчувати себе комфортно, та створювати ситуації успіху на кожному уроці української мови.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши різні підходи до дефініції поняття «комунікативні вміння», вважаємо, що на уроках

української мови варто формувати систему вмінь, визначену чинними програмами, зокрема продукувати власне висловлення відповідно до основної думки, використовувати вагомі факти для її розкриття, обирати тип і стиль мовлення з урахуванням комунікативної мети, дискутувати, вести діалог, виступати перед аудиторією тощо. Учителі української мови повинні забезпечувати індивідуальний та диференційований підхід до дітей із порушенням мовлення, прагнути до спілкування з ними на рівні партнерства, сприяти їхній соціалізації, формуванню ключових компетентностей тощо. Модель роботи, представлена в науковій розвідці, спрямована на розвиток комунікативних умінь в учнів 5–6-х класів із порушенням мовлення, передбачає вироблення в школярів умінь користуватися стилями, типами, жанрами мовлення в комунікативній діяльності, побудову зв'язних висловлень, створення ситуації успіху.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розробку моделі роботи із застосуванням інноваційних методів і прийомів формування комунікативних умінь у дітей із порушенням мовлення на аспектих уроках української мови в базовій школі.

Література

1. Галущенко В. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 7 (1). С. 62–70.
2. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи: структурні компоненти. *Науковий вісник ХДУ: Педагогічні науки*. Херсон, 2011. № 58. С. 220–225.
3. Голуб Н. Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 107–108.
4. Голуб Н., Проценко Л. Методика навчання лексики та фразеології в шкільному курсі української мови : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 223 с.
5. Голуб Н. М. Розвиток зв'язного мовлення засобами музики та живопису: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2006. 209 с.
6. Концепція Нової Української Школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Кучерук О. А. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності учнів основної школи. *Вісник Прикарпатського університету*. Вип. 49. 2013. С. 184–189.
8. Кучерук, О. А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (53). 2010. С. 77–81.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студентів філологічних факультетів університетів / За ред. проф. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.
10. Навчальні програми для 5–9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Українська мова 5 клас / уклад.: к. пед. наук, старший науковий співробітник лабораторії логопедії Трофименко Л. І. Київ, 2014. URL.: https://corr.ks.ua/progr_mov.htm.
11. Овсієнко Л. Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика (серія «Педагогіка»)*. 2017. № 2. С. 82–85.
12. Соснова К. Розвиток комунікативних здібностей учнів на уроках української мови. *Дивослово*. 2012. № 7. С. 2–9.
13. Трофименко Л. І., Ільяна В. М., Мартинюк З. С., Грибань Г. В., Аркадьєва О. О. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 5–10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з тяжкими порушеннями мовлення. Київ, 2022. 69 с.

References

1. Haluschenko, V. (2016). Zastosuvannia innovatsijnykh lohopedychnykh tekhnolohij u korektsijnij roboti z dit'my z porushenniamy movlennia [Application of innovative speech therapy

technologies in correctional work with children with speech disorders]. Aktual'ni pyttannia korektsijnoi osvity. Pedahohichni nauky – Current Issues in Correctional Education. Pedagogical Sciences. Issue 7(1). Pp. 62–70 [in Ukrainian].

2. Holub, N.B. (2011). Komunikatyvna kompetentnist' uchniv zahal'noosvitn'oi seredn'oi shkoly: strukturni komponenty. [Communicative competence of students in general secondary schools: structural components]. Naukovyj visnyk KhDU: Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University: Pedagogical Sciences. Kherson. No. 58. Pp. 220–225 [in Ukrainian].

3. Holub, N.B. (2015). Kontseptual'ni zasady suchasnoi metodyky navchannia ukrains'koi movy v zahal'noosvitnij shkoli. [Conceptual foundations of the modern methodology of teaching the Ukrainian language in general education schools]. Ukrains'kyj pedahohichnyj zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal. No. 1. Pp. 107–108 [in Ukrainian].

4. Holub, N., Protsenko, L. (2016). Metodyka navchannia leksykologhii ta frazeologhii v shkil'nomu kursu ukrains'koi movy. [Methods of teaching lexicology and phraseology in the school course of the Ukrainian language]: navch. posib. dlia stud. filol. f-tiv – A textbook for students of philological faculties. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. 223 p. [in Ukrainian].

5. Holub, N.M. (2006). Rozvytok zv'iaznoho movlennia zasobamy muzyky ta zhyvopysu. [Development of connected speech through music and painting]: dys. ... kand. ped. nauk – Candidate of Pedagogical Sciences dissertation: 13.00.02. Kyiv. 209 p. [in Ukrainian].

6. Kontsepsiia Novoi Ukrains'koi Shkoly. [The Concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].

7. Kucheruk, O.A. (2013). Linhvodydaktychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly. [Linguodidactic principles of forming communicative competence in secondary school students]. Visnyk Prykarpats'koho universytetu – Bulletin of the Precarpathian University. Issue 49. Pp. 184–189 [in Ukrainian].

8. Kucheruk, O.A. (2010). Metody formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti v protsesi dydaktychnoho dyskursu. [Methods of forming communicative competence in the process of didactic discourse]. Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University (53). Pp. 77–81 [in Ukrainian].

9. Metodyka navchannia ukrains'koi movy v serednikh osvitnikh zakladakh (2005). [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions]: Pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh fakul'tetiv universytetiv – A textbook for students of philological faculties of universities, edited by Prof. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit. 400 p. [in Ukrainian].

10. Navchal'ni prohramy dlia 5–9 (10) klasiv spetsial'nykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlia ditej z tiazhkymy porushenniamy movlennia. Ukrains'ka mova 5 klas (2014). [Educational programs for grades 5–9 (10) in special educational institutions for children with severe speech disorders. Ukrainian language, Grade 5] / compiled by L. I. Trofymenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Laboratory of Speech Therapy. Kyiv. URL: https://corr.ks.ua/progr_mov.htm [in Ukrainian].

11. Ovsiienko, L. (2017). Kompetentnisnyj pidkhid do navchannia: teoretychnyj analiz. [Competency-based approach to learning: theoretical analysis]. Pedahohichnyj protses: teoriia i praktyka (seriia pedahohika) – Pedagogical Process: Theory and Practice (Pedagogy Series). No. 2. Pp. 82–85 [in Ukrainian].

12. Sosnova, K. (2012). Rozvytok komunikatyvnykh zdibnostej uchniv na urokakh ukrains'koi movy. [Development of communicative abilities of students in Ukrainian language lessons]. Dyvoslovo. No. 7. Pp. 2–9 [in Ukrainian].

13. Trofymenko, L.I., Ilyana, V.M., Martyniuk, Z.S., Gryban, H.V., & Arkadieva, O.O. (2022). Prohrama z korektsijno-rozvytkovoi roboty «Korektsiia movlennia» dlia 5–10 klasiv spetsial'nykh zakladiv zahal'noi seredn'oi osvity dlia osib z tiazhkymy porushenniamy movlennia. [Program for correctional and developmental work «Speech Correction» for grades 5–10 in special general secondary education institutions for students with severe speech disorders]. Kyiv [in Ukrainian].

Holub N.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Language,
Literature, Cultural Studies, and Journalism
Nizhyn Mykola Gogol State University
nataliya19730902@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-1161-2796

Danylenko A.

Social educator at the CNE 'Prilutskyi Regional Children's Home 'Nadiya'
of the Chernihiv Regional Council
alinadan2025@ukr.net
orcid.org/0009-0002-9542-9709

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN 5TH–6TH GRADES

The article reveals modern approaches to the development of communication skills in 5th–6th grade students with speech disorders during Ukrainian language lessons, with a particular focus on the main technologies that promote the development of their cognitive activity.

The scientific work characterizes the concept of 'communicative competence' in the works of linguodidacts, presenting its various definitions and uncovering its components, including the cognitive (cognitive), value-semantic, personal, and behavioral components. The definition of 'communicative skills' is presented separately, along with their classification in the research of methodologists.

The authors analyze traditions and innovations in the development of communication skills in children with speech disorders and conclude that the most effective among them are innovative-logopedic technologies, which serve as a modern approach to organizing the educational process.

The article also provides a classification of logopedic technologies (including differentiating information and communication technologies, distance learning, innovative psycho-corrective, health-preserving, and pedagogical technologies using non-traditional methods, etc.), and outlines the problems of their application in corrective work.

The scientific study describes the model of developing communication skills in 5th–6th grade students with speech disorders, revealing its components, including the content and procedural components, within which the corrective and methodological components are highlighted. Among the innovative methods aimed at developing and correcting communication skills are the dialogization method, project-based, situational, etc. Methodological recommendations for organizing corrective work on the development of communication skills in children with speech disorders are provided. It should focus on helping students develop the ability to use various speech styles, types, and genres in communicative activities, constructing coherent statements, as well as creating a situation of success for children with speech disorders.

Key words: communicative competence, communicative skills, children with speech disorders, logopedic technologies, corrective work, laughter therapy, fairy tale therapy.